

РОЗДІЛ 10. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 342.5 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.25>

УПОВНОВАЖЕНИЙ ОРГАН, ЯКИЙ ЗАБЕЗПЕЧУЄ ОРГАНІЗАЦІЮ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ (НА ПРИКЛАДІ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ)

Ахундова К.А.,
*докторант Національної академії авіації ЗАТ «AZAL»,
м. Баку, Азербайджанська Республіка
ORCID: 0009-0009-7975-8984
e-mail: k.akhundova@a-akhundoff.az*

Ахундова К.А. Уповноважений орган, який забезпечує організацію та незалежність суддів (на прикладі Азербайджанської Республіки та України).

Статтю присвячено вивченню природи та значення уповноваженого органу, який забезпечує організацію та незалежність суддів, на прикладі Азербайджанської Республіки та України, з огляду на наявні наукові підходи та положення чинного законодавства наведених країн.

Встановлено, що положеннями національного законодавства України та Азербайджанської Республіки запроваджено відповідний механізм та детерміновано релевантний правовий режим спеціального органу, який забезпечує організацію та незалежність суддів, в рамках соціально-економічного та правового поля вказаних держав.

Визначено, що Вища рада правосуддя та Судово-правова рада за своєю природою та значенням в правовому полі України та Азербайджанської Республіки відповідно досить схожі й є надбанням довготривалої імплементації основних міжнародних стандартів у сфері судоустрою та правосуддя у національне законодавство. Метою такого органу є поєднання наступних складових: 1) захист судових органів та суддів від зовнішнього впливу інших гілок влади під час здійснення правосуддя; 2) забезпечення ефективного та якісного правосуддя; 3) оптимізація організаційних та фінансових питань в межах управлінської діяльності судовою системою.

Підтримано наукову позицію, згідно якої Вища рада правосуддя та Судово-правова рада фактично є органом державної влади зі спеціальними повноваженнями й порядком формування, який поєднав у собі функції усіх трьох гілок влади у розрізі формування судової системи та забезпечення правосуддя.

Висловлені пропозиції щодо взаємної імплементації положень українського та азербайджанського законодавства в частині дефініції Вищої ради правосуддя та Судово-правової ради, а також детермінації основних засад їх конституційно-правового статусу. Звернена увага на суперечливість питань формування наведених органів та удосконалення такої процедури шляхом залучення у більшій мірі інституцій громадянського суспільства, як наслідок зменшення питомої ваги представників органів державної влади у їх складі, що сприятиме реалізації змісту незалежності наведених органів.

Підтримано наукову позицію щодо розширення функціоналу вказаного органу через наділення його певними функціями нормотворчого характеру та участі у законодавчому процесі.

Ключові слова: Вища рада правосуддя, Судово-правова рада, українське законодавство, азербайджанське законодавство, судова влада, правосуддя, незалежність.

Akhundova K.A. Authorised body ensuring the organisation and independence of judges (on the example of the Republic of Azerbaijan and Ukraine).

The article is devoted to the study of the nature and significance of the authorized body ensuring the organisation and independence of judges on the example of the Republic of Azerbaijan and Ukraine,

with due regard to the existing scientific approaches and provisions of the current legislation of these countries.

It is established that the provisions of the national legislation of Ukraine and the Republic of Azerbaijan introduce an appropriate mechanism and determine the relevant legal regime of a special body ensuring the organisation and independence of judges within the socio-economic and legal framework of these States.

The author determines that the High Council of Justice and the Judicial and Legal Council are quite similar in nature and significance in the legal framework of Ukraine and the Republic of Azerbaijan, respectively, and are the achievement of long-term implementation of the main international standards in the field of judiciary and justice into national legislation. The purpose of such a body is to combine the following components: 1) protection of judicial bodies and judges from external influence of other branches of power in the course of administration of justice; 2) ensuring efficient and high-quality justice; 3) optimisation of organisational and financial issues within the framework of management of the judicial system.

The author supports the scientific position that the High Council of Justice and the Judicial and Legal Council are in fact a public authority with special powers and a procedure for its formation which combines the functions of all three branches of government in terms of formation of the judicial system and administration of justice.

Proposals are made for mutual implementation of the provisions of Ukrainian and Azerbaijani legislation in terms of the definition of the High Council of Justice and the Judicial and Legal Council, as well as determination of the basic principles of their constitutional and legal status. Attention is drawn to the controversial issues of formation of these bodies and improvement of such a procedure by involving civil society institutions to a greater extent, as a result of reducing the proportion of representatives of public authorities, which will contribute to the realisation of the content of independence of such a body.

The author supports the scientific position on expanding the functionality of the above body by providing it with certain rule-making functions and participation in the legislative process.

Key words: High Council of Justice, Judicial and Legal Council, Ukrainian legislation, Azerbaijani legislation, judiciary, justice, independence.

Постановка проблеми. Чільним гаслом, яке у повній мірі забезпечується відповідними соціально-правовими інституціями, у сучасній цивілізованій країні є проголошення незалежної та безсторонньої судової влади в якості складової системи публічної влади, створеної суспільством. Саме функціонування на цих засадах правосуддя створює передумови до динамічного та поступального руху такої держави до формування громадянського суспільства, яке пронизане конструкціями, що покликані урівноважити інтереси всіх членів суспільства із забезпеченням справедливої сатисфакції.

Положення міжнародного та національного законодавства досить релевантні у розрізі формування основи правосуддя, як однієї з головних функцій судової влади, що покликана забезпечити компроміс – з одного боку, щодо функціонування двох інших гілок влади (законотворчої та виконавчої), а з іншого – між публічним та приватним інтересом (забезпечення публічного правопорядку та гарантування захисту прав людини і основоположних свобод кожній особі).

З урахуванням існування тривалого часу в межах єдиного правового поля та досягнень й перспектив розвитку, які мають Україна та Азербайджан з питань запровадження інструментів функціонування системи правосуддя, а також потреб вивчення правових та соціально-економічних передумов до належного функціонування судової гілки влади, виникла необхідність дослідження міжнародних та національних правових механізмів забезпечення незалежності суддів у розрізі створення та існування відповідного інституційного органу, на прикладі зазначених країн, якими є Вища рада правосуддя в Україні (далі – ВРП) та Судово-правова рада в Азербайджанській Республіці (далі – СПР).

Стан опрацювання цієї проблематики проєктується на проведені наукові дослідження низки авторів, серед яких праці, присвячені: загальним питанням становлення та розвитку ВРП (З.А. Добош [1], Л.О. Корчевна та І.М. Короленко [2], О.Б. Демидюк [3]), основним засадам функціонування даного органу (О.Б. Демидюк [4], С.О. Халюк [5]), безпосередньо правовому статусу ВРП (Ю.М. Бисага та І.С. Пирого [6], С.О. Халюк [7]), компаративним аспектам здійснення повноважень подібними органами в рамках правових режимів відповідних країн (О.Б. Росоляк [8], А. Федорончук [9], А.Х. Рустамзаде [10]).

Викладені напрацювання актуалізують дослідження природи та значення уповноваженого органу, який забезпечує організацію та незалежність суддів, на прикладі Азербайджанської Республіки та України, що стане теоретичним підґрунтям для вивчення цього питання у даному дослідженні.

Метою статті є вивчення природи та значення уповноваженого органу, який забезпечує організацію та незалежність суддів, на прикладі Азербайджанської Республіки та України, з огляду на наявні наукові підходи та положення чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз положень національного законодавства України та Азербайджанської Республіки свідчить про запровадження відповідного механізму та визначення релевантного правового режиму спеціального органу, який забезпечує організацію та незалежність суддів, в рамках соціально-економічного та правового поля вказаних держав.

Визначальними у контексті наведеного є наступні нормативно-правові акти: Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про Вищу раду правосуддя» та, відповідно, Закон Азербайджанської Республіки «Про суди та суддів», Закон Азербайджанської Республіки «Про Судово-правову раду».

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» та Закон Азербайджанської Республіки «Про суди та суддів» у контексті предмету даного дослідження є основними конституційними нормативно-правовими актами, які розвивають положення ст. ст. 126, 129, 131 Конституції України та ст. ст. 127, 128 Конституції Азербайджанської Республіки відповідно. Зокрема, у змісті Конституції України серед інших гарантій дотримання незалежності судової влади передбачено формування та наділено повноваженнями ВРП (ст. 131). Натомість, на відміну від Основного Закону України у ст. 127 Конституції Азербайджанської Республіки незалежність суддів розглядається поряд з основними принципами й умовами провадження правосуддя, а сутність їх недоторканості розглядається у ст. 128. У наведеній статті серед структурних елементів реалізації принципу незалежності суддів у площині забезпечення їх недоторканості визначена спеціальна модель притягнення цих посадових осіб до кримінальної відповідальності, яка має чіткі межі та суворо формалізовану в рамках спеціального закону процедуру. Водночас, Основний Закон Азербайджанської Республіки не містить серед засобів забезпечення незалежності суддів формування та діяльність спеціального органу, який детермінується у наведеному конституційному акті. Вочевидь, варто імплементувати положення щодо місця СПР у системі засобів забезпечення незалежності суддів в рамках Конституції Азербайджанської Республіки за аналогією з нормативними приписами Основного Закону України.

Співставлення нормативного матеріалу Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Закону Азербайджанської Республіки «Про суди та суддів» під кутом оцінки природи та сутності уповноваженого органу, який забезпечує організацію та незалежність суддів, надає можливість висловити наступні думки.

Згідно ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ВРП поряд з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України входить до системи забезпечення функціонування судової влади, серед функціоналу якої є перш за все призначення, звільнення та притягнення до юридичної відповідальності суддів. Водночас, відповідно до ст. 48 цього закону суддя зобов'язаний звернутися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя саме до ВРП, що є одним з механізмів забезпечення його незалежності. Згідно ст. 49 для затримання або утримування під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду судді, за винятком його затримання під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, потрібна згода ВРП.

У відповідності до Закону Азербайджанської Республіки «Про суди та суддів» СПР є органом, який покликаний забезпечити організацію та незалежність суддів судової системи в Азербайджанській Республіці, який, зокрема, здійснює: організацію обрання кандидатів та призначення на посаду судді; оцінку діяльності суддів; їх переміщення; притягнення до юридичної відповідальності.

Закон України «Про Вищу раду правосуддя» та Закон Азербайджанської Республіки «Про Судово-правову раду» у свою чергу є спеціальними нормативно-правовими актами, які спрямовані на визначення правового статусу уповноваженого органу, який забезпечує організацію та незалежність суддів. В межах українського закону ВРП є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для

забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм законодавства, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів (ст. 1). Натомість, згідно положень азербайджанського законодавства СПР є органом, що здійснює функції самоврядування судової влади, вирішує в межах своїх повноважень питання забезпечення організації судової системи в Азербайджанській Республіці, організацію обрання на вакантні посади суддів кандидатів, які не є суддями, оцінку діяльності суддів, зміну їхнього місця роботи, просування на посаді, притягнення до адміністративної відповідальності, а також інші питання, пов'язані із судами та суддями (ст. 1).

Співставлення наведених положень українського та азербайджанського законодавства створює передумови до таких висновків в частині наданої дефініції відповідного органу. В обох випадках ВРП та СПР відтворені в якості органу суддівського самоврядування, забезпечують незалежність судової влади в контексті реалізації процедур призначення, переміщення, звільнення суддів та притягнення їх до юридичної відповідальності, а також забезпечують здійснення інших заходів по функціонуванню судової системи. Разом з тим, виникла потреба певних запозичень з української до азербайджанської дефініції відповідного органу: 1) визначити його колегіальність; 2) детермінувати приналежність до органів державної влади; 3) визначити основні засади існування СПР (підзвітність перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм законодавства, а також професійної етики в діяльності суддів).

Досить різноманітний підхід щодо визначення природи, значення та правового статусу наведених органів у наукових джерелах. Так, на думку Л.О. Корчевної та І.М. Короленко ВРП є найбільш ефективним в інституційному плані спеціальним інституційним органом суддівського самоврядування з відповідним комплексом повноважень, який є результатом реформаторської діяльності українського суспільства та держави на шляху запозичення найкращих здобутків цивілізованого вирішення питання формування незалежної судової гілки державної влади [2, с. 55]. При цьому наявна й дещо помірنا точка зору, яка зосереджує увагу на ефективності та раціональності формування та реалізації змісту повноважень зазначеного органу з огляду не тільки на передові здобутки інших країн, але й на наявний досвід безпосередньо української спільноти у аспекті створення та апробації побічних органів за період існування незалежної України [3, с. 310].

Цікавим та витребуваним є погляд на питання природи та значення ВРП з позиції детермінації її конституційно-правового статусу, серед ознак якого вирізняються: виділення соціальних, політичних, та правових чинників, які опосередковували ототожнення ВРП з органом публічного управління; поєднання в даному колегіальному органі одночасно характерних рис конституційного органу державної влади та органу суддівського самоврядування; реалізація через повноваження ВРП основної її мети – забезпечення незалежності судової влади; фінансування з державного бюджету; є складовою системи забезпечення судової системи; ВРП наділена владними повноваженнями в частині наділених повноважень; ВРП в питомій вазі формується з числа суддів [11, с. 49]. Наведені ознаки цілком відповідають наведеним вище міркуванням або витікають з відповідних положень українського законодавства. Разом з тим, треба звернути увагу на похідний характер виділення ознаки джерел фінансування, оскільки віднесення ВРП до органів державної влади свідчить про відповідне фінансування з державного бюджету.

О.Б. Демидюк при дослідженні принципів функціонування ВРП доречно висловлюється з приводу необхідності унормування наведеного питання у положеннях українського законодавства. В системі основних засад функціонування даного органу окремо визначені принципи незалежності та автономності, легітимності, транспарентності та підзвітності [4, с. 194]. Такі міркування цілком відтворені в змісті спеціального азербайджанського закону, що свідчить про перспективність імплементації відповідних положень й до українського законодавства. Продовжуючи наведені міркування, С.О. Халюк у площині конституційно-правового статусу ВРП окремо виділяє такі основні засади як принципи гуманізму, незалежності, законності, справедливості, об'єктивності, демократизму, гласності, колегіальності, судового оскарження рішень, дотримання принципів незалежності суддів і невторчання в судову діяльність [5, с. 220].

У розрізі функціональності та повноважень ВРП вартим уваги є погляд на значення даного органу у контексті побудови тривимірної моделі державної влади та безпосередньо здійснення

правосуддя. Так, пропонується проектувати мету існування подібного органу в державі під кутом створення умов для: 1) захисту судових органів та суддів від зовнішнього впливу інших гілок влади під час здійснення правосуддя; 2) ефективного та якісного правосуддя; 3) оптимізації організаційних та фінансових питань в межах управлінської діяльності судовою системою. При цьому серед функцій ВРП виділено: власні; контрольно-наглядові; управлінські; врядування [6, с. 435-436].

Серед інноваційних напрямів удосконалення повноважень ВРП у сфері нормотворчої діяльності пропонується наділити цей орган можливістю звернення з законодавчою ініціативою до відповідних суб'єктів з питань забезпечення незалежності суддів та підвищення авторитету правосуддя або ж безпосередньо наділити такий орган самою законодавчою ініціативою. Також висувається пропозиція щодо розширення кола повноважень дорадчою функцією на етапі формування та опрацювання законодавчих ініціатив у сфері законотворчості з питань правової політики та правосуддя [12, с. 38-39].

З урахуванням викладених міркувань та наявної нормативно-правової бази спірним є питання віднесення ВРП до органу державної влади, оскільки фактично не віднесена до жодної з гілок, але вона є органом публічної адміністрації у сфері правосуддя. Відповідним чином, ставиться під сумнів віднесення даного органу до органу суддівського самоврядування, оскільки його формування у розрізі українського законодавства здійснюється не тільки за рахунок суддівського корпусу. Більше того, досить суперечливою є процедура формування ВРП з огляду на положення чинного законодавства, оскільки у формуванні даного органу мають домінувати представники народу [13, с. 761].

Протилежна думка відтворна у іншому дослідженні, де ВРП у повній мірі сприймається як оновлений орган суддівського самоврядування, що займає особливе місце посеред інших суб'єктів державної влади. При цьому у функціоналі даного органу поєднані функції всіх трьох гілок влади, що опосередковане у відповідних повноваженнях [14, с. 27-28].

У порівняльному дослідженні А.Х. Рустамзаде у свою чергу підтримано особливий правовий статус СПР як державного органу особливого призначення, для якого при здійсненні державної влади основною метою є забезпечення незалежності судової влади. При цьому колегіальність такого органу з свого боку забезпечує незалежність та можливість винайдення найбільш ефективного та справедливого вирішення процедурних та дискреційних питань у сфері правосуддя. Висловлена думка щодо інноваційного характеру такого органу як засобу до ефективного здійснення захисту прав та свобод людини в умовах сьогодення [10, с. 94].

Висновки. За наслідками проведеного дослідження уповноваженого органу, який забезпечує організацію та незалежність суддів, на прикладі Азербайджанської Республіки та України, можемо дійти наступних висновків.

ВРП та СПР за своєю природою та значенням в правовому полі України та Азербайджанської Республіки відповідно досить схожі й є надбанням довготривалої імплементації основних міжнародних стандартів у сфері судоустрою та правосуддя у національне законодавство. Метою такого органу є поєднання наступних складових: 1) захист судових органів та суддів від зовнішнього впливу інших гілок влади під час здійснення правосуддя; 2) забезпечення ефективного та якісного правосуддя; 3) оптимізація організаційних та фінансових питань в межах управлінської діяльності судовою системою.

ВРП та СПР фактично є органом державної влади зі спеціальним повноваженнями й порядком формування, який поєднав у собі функції усіх трьох гілок влади у розрізі формування судової системи та забезпечення правосуддя.

В межах викладеного дослідження висловлені пропозиції щодо взаємної імплементації положень українського та азербайджанського законодавства в частині дефініції ВРП та СПР, а також детермінації основних засад їх конституційно-правового статусу. Підтримано наукову позицію щодо розширення функціоналу наведеного органу через наділення певними функціями нормотворчого характеру та участі у законодавчому процесі.

Звернена увага на суперечливість питань формування наведених органів та удосконалення такої процедури шляхом залучення у більшій мірі інституцій громадянського суспільства, як наслідок зменшення питомої ваги представників органів державної влади у їх складі, що сприятиме реалізації змісту незалежності наведених органів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Добош З. Особливості становлення та розвитку Вищої ради правосуддя в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 2. Т. 7. С. 278–287.
2. Корчевна Л.О., Короленко І.М. Створення Вищої ради правосуддя України в контексті посилення незалежності судової влади. *Вісник Одеського національного університету імені М.І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Вип. 2 (35). Т. 24. С. 49–57.
3. Демидюк О. Теоретичні засади формування Вищої ради правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 306–311.
4. Демидюк О. Принципи функціонування Вищої ради правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Випуск 85: частина 4. С. 188–195.
5. Халюк С.О. Поняття принципів конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* Вип. 91. С. 217–222.
6. Бисага Ю.М., Пирога І.С. Повноваження та функціональне призначення Вищої ради правосуддя у сфері забезпечення незалежності судової влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Випуск 79: частина 2. С. 432–437.
7. Халюк С.О. Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя: методологічні підходи до його дослідження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 51–55.
8. Росоляк О.Б. Правовий статус Вищої ради правосуддя в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 1. С. 65–69.
9. Федорчук А. Імплементация зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання правового статусу суддів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 110–118.
10. Рустамзаде А.Х. Конституційно-правовий статус судово-правової ради в Республіці Азербайджан. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Випуск 30. Том 1. С. 92–95.
11. Халюк С.О. Поняття конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 47–49.
12. Баран А. Повноваження Вищої ради правосуддя щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 2. Т. 7. С. 33–41.
13. Комзюк В.Т. Окремі питання правового статусу Вищої ради правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 759–761.
14. Кучер А.М. Вища рада правосуддя як оновлений вищий орган суддівського самоврядування. *Тенденції і перспективи розвитку інститутів права та держави: зб. тез доп. Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція»*, м. Київ, 19 квіт. 2018 р.; *Матеріали I Всеукраїнських наукових читань пам'яті академіка С. Дністрянського «Західноукраїнська Народна Республіка – П'ємонт українського державотворення»*, м. Тернопіль, 13-14 квіт. 2018 р. Київ-Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 25–28.